

чливий шлях, у якому можна виділити кілька етапів. Однак з 1999 р., відколи європейська інтеграція була визначена у програмі діяльності уряду РМ як «стратегічна мета зовнішньої політики», західний вектор Республіки Молдова зберігається у якості пріоритетного.

Розділ 5. Формування зовнішньої політики Республіки Білорусь в контексті еволюції її державності

Особливістю геополітичного положення Білорусі є тривалий час її бездержавного існування. Після Полоцького князівства кривичів та Турівського князівства дреговичів, які існували на білоруських землях у X–XII ст. і розпались на ряд дрібніших, білоруські землі у 1320–1330-х рр. були приєднані до Великого Князівства Литовського і перебували у його складі до поділів Речі Посполитої у 1772, 1793 та 1795 рр. Сучасна білоруська історіографія робить спроби трактувати ВКЛ як білоруську державу, або спільну білорусько-литовську¹⁵¹, але ця концепція є концептуально непереконливою.

Внаслідок поділів білоруські землі з населенням близько 3 млн осіб увійшли до складу Російської імперії як аграрний регіон з пануванням великого дворянського землеволодіння. Національна самоідентифікація білорусів була нечіткою і зводилась до поняття «тутейші»¹⁵². Впродовж XIX ст. на території Білорусі діяв польський визвольний рух, представники якого взяли участь у польських повстаннях 1830–1831 та 1863–1864 рр.

Лише у другій половині XIX ст. розпочалося зростання національної самосвідомості білорусів, відбулось їх виокремлення від інших народів, що мешкали в Північно-Західному краю, як називалась Білорусь у царських документах. Почалося відродження білоруської мови та її чітке відмежування від російської, польської, української та

151 Ермаловіч М. *Беларуская дзяржава Вялікае Княства Літоўскае*. Мінск: «Беллітфонд», 2000. 448 с.

152 Дзермант А. *Метафизика «тутейшести»*. *Перекрестки* / под ред. И. Бобкова и др. Вильнюс: Европейский гуманитарный университет. CASE. 2008. № 1. С. 130–149; Носевич В. *Белорусы: становление этноса и «национальная идея»*. *Белоруссия и Россия: общества и государства* / (редактор-составитель Д.Е.Фурман). М., 1998. С. 11–30; Сокольчик В. Н. *Национально-культурная самоидентификация белорусов и возможности интеграции восточнославянского мира*. *Вестник Полоцкого государственного университета*. Сер. А. Гуманитарные науки. 2009. № 1. С. 41–46; Титаренко Л.Г. *Концепция белорусской национальной идентичности в условиях современной многовекторности развития*. *Философия и социальные науки*. Белорусский государственный университет. 2010. № 4. С. 24–28; Шаншиева Л.Н. *Дуализм белорусской идентичности*. *Европеизм и национализм в странах Восточной Европы*. М., 2014. С. 7–26.

інших мов регіону. Процес продовжився на початку ХХ ст., коли був опублікований ряд фундаментальних наукових праць, присвячених білоруському народу, його мові, культурі, історичному минулому.

Події Першої світової війни та російської революції 1917 р. дали поштовх білоруським національним силам для створення білоруської держави. 21 лютого 1918 р. виконком Ради Першого Загальнобілоруського з'їзду звернувся до народу Білорусі з Першою статутною грамотою, в якій оголосив себе тимчасовою владою та про створення уряду. 9 березня 1918 р. виконком Ради прийняв Другу статутну грамоту, в якій проголошувалася Білоруська Народна Республіка (БНР) в межах розселення та чисельної переваги білорусів. 18 березня 1918 р. виконком Ради Першого Загальнобілоруського з'їзду було реорганізовано в Раду БНР. 25 березня 1918 р. Рада БНР прийняла Третю статутну грамоту, якою проголошувалася незалежність БНР.

Попри активну діяльність, БНР фактично не здійснювала своїх повноважень на території Білорусі, не мала власної армії, органів влади на місцях, фінансової та судової систем. Використання сучасної доктрини міжнародного права в частині встановлення факту виникнення нової держави дозволяє стверджувати, що необхідний мінімум критеріїв виконаний не був. Маємо на увазі критерії державності, описані пізніше у Конвенції про права і обов'язки держав 1933 р. Зокрема в ст. 1 даного документу зазначено, що «держави, як суб'єкт міжнародного права повинні мати такі ознаки: а) постійне населення; б) визначена територія; с) уряд; д) здатність вступати в відносини з іншими державами»¹⁵³. Білоруська Народна Республіка не відповідала жодному із цих критеріїв повною мірою.

Незважаючи на спроби встановлення зовнішніх зносин із рядом європейських країн, отримати визнання БНР від інших учасників тогочасних міжнародних відносин не вдалося. Ні Німеччина, ні країни Антанти, ні Радянська Росія, ні УНР юридично не визнали БНР. Окрім того, політичний курс лідерів БНР на європейські країни не знаходив підтримки в білоруському народі і переводив керівні органи БНР у політичний вакуум.

Боротьба між Польщею та Радянською Росією за білоруські землі впродовж 1919–1920 рр. призвела до зникнення БНР та поділу території Білорусі згідно з Ризьким мирним договором 18 березня 1921 р. До Польщі відійшла територія Західної Білорусі з населенням близько

153 The Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. Signed at Montevideo, Uruguay, on December 26, 1933. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf>

4 млн осіб. Територія Соціалістичної Радянської Республіки Білорусь з населенням до 5 млн осіб у 1922 р. увійшла до складу новоствореної держави – СРСР.

Формування кордонів БРСР у їх сучасні конфігурації було завершено у 1940-х рр., коли Народні збори Західної Білорусі 28–30 жовтня 1939 р. проголосували за включення до складу БРСР земель, що належали до Західної Білорусі; в листопаді 1940 р. було розмежовано території, які належали Білорусі та Литві. В серпні 1945 р. до складу Польщі було передано території Білостокської та частини Брестської і Гродненської обл. Таким чином, нинішню територію Республіки Білорусь було сформовано саме в час її перебування у складі СРСР.

У міжвоєнний період Радянська Білорусь суттєво змінилась. За роки трьох перших п'ятирічок (1928–1941) промислове виробництво у БРСР виросло більше, ніж у 20 разів, було збудовано: потужну гідроелектростанцію БілДРЕС, «Гомсільмаш», Мінський радіозавод, Могилевські трубуліварний і авторемонтний, Гомельський скляний і Кричавський цементний заводи, верстатобудівні заводи в Мінську, Вітебську і Гомелі, Оршанський льонокомбінат – загалом понад 1 тис. великих і середніх підприємств. Створено нові галузі промисловості: паливну, машинобудівельну, радіотехнічну, хімічну, легку та харчову промисловості. Близькість до кордону в агресивних умовах міжнародного середовища першої половини ХХ ст. робила нелогічним розміщення на території БРСР підприємств важкої промисловості.

Після завершення Другої Світової війни відновлення промисловості в Білорусі відбувалось як шляхом відтворення зруйнованих так і спорудження нових підприємств. Причому на рівні всесоюзного керівництва було прийнято рішення про те, що такі господарські одиниці повинні відповідати всім вимогам до високотехнологічних підприємств того часу.

Поява у другій половині 1940-х рр. на сході Європи низки соціалістичних країн на кордонах з СРСР та утворення ними у 1949 р. Ради економічної взаємодопомоги, а у 1955 р. – Організації Варшавського договору під контролем Москви перетворили Білорусь з прикордонного регіону на внутрішній. Це дало можливість переглянути концептуальні підходи до розгортання нових промислових підприємств у республіці. У поєднанні з підготовкою достатнього числа інженерно-технічного та виробничого персоналу це призвело до появи в БРСР об'єктів машинобудування, важкої та хімічної промисловості.

Загалом впродовж 1950–1980-х рр. у Білорусі сформувалась нова галузева структура промисловості з акцентом на машинобуду-

ванні, приладобудуванні, радіотехнічній, хімічній, нафтохімічній, паливно-енергетичній промисловості. Зокрема було збудовано калійний комбінат в Салігорську (1963), нафтопереробні заводи в Полоцьку (1963, з 1992 – «Нафтан») та Мозирі (1975), Бязозівська ДРЕС (1961), Лукомська ДРЕС (1969), Мінські ТЕЦ-3 (1951) і ТЕЦ-4 (1977) тощо.

Економіка Білорусі розвивалася як складова частина єдиного народногосподарського комплексу СРСР. БРСР називали складальним цехом СРСР, адже до 80% комплектуючих основні білоруські підприємства отримували з інших республік СРСР.

За рівнем та обсягами виробництва і реалізації товарів народного споживання БРСР у 80-х рр. ХХ ст. посідала третє місце серед союзних республік та четверте в розрахунку на душу населення.

Фундамент нинішнього промислового виробництва Республіки Білорусь було закладено саме у 1950–1980-х рр. Тоді було створено ряд підприємств, які успішно функціонують і сьогодні, крім того, були закладені необхідні передумови для подальшого розвитку реального сектору економіки білоруської держави.

Таким чином можемо констатувати, що саме у радянський період Білорусь отримала свою державність, нехай і формальну, та перетворилась з аграрної на промислово розвинуту республіку з відносно високим рівнем життя населення у межах СРСР. Саме ці обставини суттєвим чином впливали на міжнародне позиціонування вже незалежної Білорусі та зумовили її значну лояльність до Росії.

На рубежі 1980–1990-х рр. у Білорусі, як і в інших республіках Радянського Союзу, загострилася економічна ситуація: зменшився національний дохід, скоротилося виробництво, з'явилося реальне безробіття та погіршало соціальне становище громадян. Вихід із кризи тодішнє керівництво вбачало в переході до ринкових відносин.

Процес здобуття Республікою Білорусь державної незалежності розпочався 27 липня 1990 р. після прийняття Декларації про державний суверенітет Республіки Білорусь (у 1990 р. використовувалось позначення Білоруської РСР). 25 серпня 1991 р. даний документ набув статусу конституційного акту.

Паралельно із зазначеними подіями Білорусь розпочала встановлення дипломатичних зносин з іншими країнами світу, активізувала свою діяльність в міжнародних організаціях, а також почала шукати оптимальні моделі інтеграції держави в систему сучасних міжнародних відносин. У 1993 р. Білорусь підписала Уго-

ду про нерозповсюдження ядерної зброї і набула статусу без'ядерної держави.

Розрив економічних зв'язків після розпаду СРСР, неминучий при переході до ринку спад виробництва й інфляція призвели народне господарство Білорусі до глибокої економічної кризи. За 1990–1995 рр. валовий внутрішній продукт скоротився на 38%, виробництво промислової продукції – на 41%, виробництво продукції сільського господарства – на 27%, обсяг капітальних вкладень – на 60%. Економічний стан Білорусі в умовах вільного ціноутворення ускладнила проблема постачань паливно-енергетичних ресурсів, металу та сировини з Росії, України, республік Центральної Азії. Ціни на них безперервно зростали, викликаючи багаторазове підвищення вартості товарів і послуг. Всі ці обставини посилили у білоруському суспільстві ностальгію за радянським часом.

З перших днів незалежності керівництво Білорусії усвідомлювало, що країна розташована на перетині зон впливу ключових геополітичних гравців континенту та світу – Європи та Росії. При цьому відносна слабкість власного потенціалу об'єктивно зумовила необхідність вибору пріоритетного партнера в системі зовнішньої політики Білорусії.

Впродовж 1992–1994 рр. офіційний Мінськ взяв курс на багатовекторну модель розвитку. Основними напрямками зовнішньої політики Білорусії було визначено: по-перше, країни Співдружності Незалежних Держав в цілому та Російську Федерацію, як провідного учасника даного об'єднання та важливого сусіда; по-друге, країни Заходу із пріоритетною роллю США та Європейського Союзу.

У 1995 р. підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Республікою Білорусь та ЄС, яку навіть встигли ратифікувати парламенти Республіки Білорусь та ряду європейських країн. Проте в той же час відносини між ними зазнали відчутного охолодження через внутрішні процеси, які відбувались у Білорусі.

Сценарій розбудови багатовекторного зовнішньополітичного курсу було фактично згорнуто після 1994 р. Причому ініціатором цього можна вважати не стільки офіційний Мінськ, скільки країни ЄС та США. Формальним приводом для погіршення відносин стали нові статті та правки, внесені впродовж 1994–1996 рр. в Конституцію Білорусії, які перетворили Білорусь із парламентської на президентську республіку та проведені на їх основі вибори президента і парламенту країни. У 1994 р. президентом Білорусі було обрано колишнього директора радгоспу О. Лукашенка.

У 1995 р. було проведено ініційований О. Лукашенком референдум за результатами якого національні біло-червоно-білий прапор та

герб Погоня були замінені на нові, подібні до своїх аналогів часів БРСР. Білорусь є єдиною пострадянською державою, що взяла за основу власного прапора прапор союзної республіки.

У зовнішньополітичній сфері Білорусь О. Лукашенка відкинула дискримінаційні варіанти взаємодії із країнами Заходу на користь посилення співпраці із СНД і, в першу чергу, із Росією.

Модель поведінки, обрана ЄС відносно її взаємодії з Білорусією призвела до наступних наслідків. По-перше, впродовж тривало часу було практично зупинено діалог Євросоюзу з Білорусією, що завдало значної шкоди як політичній, так і соціально-економічній взаємодії між сторонами. По-друге, з метою уникнення ізоляції білоруська влада була змушена активізувати пошук союзників та партнерів серед інших учасників системи міжнародних відносин. Таким альтернативним варіантом для Мінська стала Росія. Зрозуміло, що в таких умовах питання можливої євроінтеграції, яке так чи інакше розглядалось усіма європейськими країнами колишнього соціалістичного табору, як в самій Республіці Білорусь, так і у ЄС практично не стояло на порядку денному.

На східному напрямі процес розвитку партнерських відносин розвивався за більш сприятливим для Білорусії сценарієм. Ще за існування СРСР у 1990 р. було підписано договір між РРФСР та БРСР¹⁵⁴. З середини 1990-х рр. курс на договірне закріплення двосторонніх інтеграційних відносин було активно продовжено шляхом послідовного підписання Угоди про дружбу, добросусідство та співробітництво між Російською Федерацією та Республікою Білорусь (1995)¹⁵⁵, потім Угоди про утворення Співдружності Росії та Білорусі (1996).

У ст. 1 Угоди про утворення Співдружності Росії та Білорусі йдеться про те, що «сторони вирішили на добровільній основі утворити глибоко інтегровану політично та економічно Співдружність Росії та Білорусі з метою об'єднання матеріального та інтелектуального потенціалів своїх держав для підйому економіки, створення рівних умов підвищення рівня життя народів та духовного розвитку особи-

154 Договор между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Белорусской Советской Социалистической Республикой от 18 декабря 1990 г. К союзу суверенных народов. Сборник документов КПСС, законодательных актов, договоров, обращений и президентских указов, посвященных проблеме национально-государственного суверенитета. М.: Институт теории и истории социализма ЦК КПСС, 1991. С. 490–497.

155 Договор о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве между Российской Федерацией и Республикой Беларусь. 21.02.1995. URL: <https://soyuz.by/dogovor-o-druzhbedobrososedstve-i-sotrudnichestve-mezhdu-rossiyskoy-federaciyey-i-respublikoy-belarus>

стості»¹⁵⁶. Згідно усіх цих документів було закладено передумови для розвитку стратегічного партнерства між Білоруссю та Росією.

Наростаюче бажання керівництва обох країн до поглиблення партнерських відносин трансформувалось у підписання в 1997 р. нової угоди, яка перетворювала Співдружність Росії та Білорусі на Союз Білорусі та Росії¹⁵⁷. Необхідно відзначити, що положення документу, крім політичних та економічних питань, включали пункти про співпрацю у таких сферах, як право, боротьба з криміналітетом, національна безпека та оборона. В травні 1997 р. було підписано Статут Союзу Білорусі та Росії, згідно якого утворено Вищу раду та Виконавчий комітет Союзу, а Парламентські збори Співдружності трансформовані в Парламентські збори Союзу.

Впродовж 1997–1998 рр. було сформовано виконавчі органи Союзу, спільний бюджет, здійснено розробку та реалізацію перших союзних програм, утворені Прикордонний та Митний комітети, Комітет з питань безпеки.

Наступним кроком у розвитку даної співпраці стало перетворення партнерських відносин між країнами на конфедеративну модель подальшої співпраці. У грудні 1999 р. був підписаний Договір про створення Союзної держави (1999)¹⁵⁸, а також прийнята Програма дій Республіки Білорусь та Російської Федерації з реалізації положень Договору про створення Союзної держави. Процес ратифікації національними парламентами завершено на початку 2000 р., після чого угода набула юридичної сили.

Як зазначає у своїй роботі С. Фомін¹⁵⁹, хоча були створені керівні, представницькі, законодавчі і робочі органи Союзної держави, основні цілі Договору (реальне об'єднання обох держав, розробка єдиної конституції і законів, впровадження спільної грошової одиниці) не були реалізовані, оскільки білоруський правлячий клас побоюється, що більш потужна держава Росія може поглинути Білорусь, і тому,

156 Договір об образовании сообщества России и Беларуси. 02.04.1996. URL: <https://soyuz.by/dogovor-ob-obrazovanii-soobshchestva-rossii-i-belarusi-utratal-silu-v-sootvetstvii-so-statey-70-chast-1-dogovora-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva>

157 Договір о Союзе Беларуси и России. 02.04.1997. URL: <https://soyuz.by/dogovor-o-soyuze-belarusi-i-rossii-utratal-silu-v-sootvetstvii-so-statey-70-chast-1-dogovora-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva>;

158 Договір о создании Союзного государства. 08.12.1999. URL: <https://soyuz.by/dogovor-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva>

159 Фомін С.С. Білорусь: курс на створення соціальної держави. *Країни пострадянського простору в умовах формування багатопольного світу: історичні уроки та перспективи*: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Бульвінського. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 233.

ухиляючись від будь-якої реальної політичної інтеграції з Росією, наполягає лише на подальшому розвитку білорусько-російської економічної інтеграції.

У 2006 р. був підписаний пакет документів, які деталізують рівні права громадян Росії і Білорусі на території Союзної держави, а саме: угоди про рівні права російських і білоруських громадян на свободу пересування, вибір місця перебування і проживання на територіях Росії і Білорусі; угоди про співробітництво Росії і Білорусі в галузі соціального забезпечення; угода про надання медичної допомоги російським громадянам у Білорусі і громадянам Білорусі в Росії; протокол про забезпечення рівного підходу до оподаткування громадян Білорусі, які працюють в Росії, і громадян Росії, які працюють в Білорусі.

Хоча між Білоруссю і Росією періодично виникають торговельні суперечки, Білорусь дуже зацікавлена в розвитку російсько-білоруської економічної інтеграції, оскільки така інтеграція забезпечує вільний вихід білоруських товарів на величезний російський ринок, дає можливість отримувати дешеві російські кредити й енергоресурси, розвивати науково-технічну і виробничу кооперацію з Росією, що особливо важливо для білоруської промисловості, яка ще з радянських часів залишається частиною єдиного виробничого ланцюга, який міцно зв'язує білоруські і російські підприємства. Станом на 1999 р. частка Росії у білоруській зовнішній торгівлі товарами складала 54,5% по експорту та 56,4% по імпорту. Найвища частка Росії у білоруському експорті була у 1998 р. – 65,5%, а частка російського імпорту у білоруській торгівлі впродовж 2000–2007 рр. складала 60–68%¹⁶⁰.

Також Білорусь є воєнним союзником Росії, вона має спільну з Росією систему протиповітряної оборони. На білоруській території розташовано ряд російських військових об'єктів. Значна частина білоруського офіцерського корпусу отримала, або отримує військову освіту в російських військових закладах і академіях. Білоруські і російські збройні сили регулярно проводять спільні військові навчання, дві країни тісно співпрацюють у військовій промисловості, зокрема, щорічно планується і реалізується спільне оборонне замовлення, здійснюються союзні програми озброєння.

У 1990–2000-х рр. Білорусь була пов'язана з Росією також рядом інших інтеграційних проєктів, серед яких Організація договору з колективної безпеки (з 1992), Митний союз (з 1995), Євразійське еконо-

160 Шавель А.Н., Григорович Е.Е., Кот Д.А., Флерьянович А.В. Динамика внешней торговли товарами между Республикой Беларусь и Российской Федерацией. *Проблемы безопасности российского общества*. 2015. № 3. С. 124–130.

мічне співтовариство (ЄврАзЕС, з 2000), Єдиний економічний простір (з 2003). Фактично усі інтеграційні ініціативи Москви у рамках СНД знаходили схвалення та підтримку офіційного Мінська.

Причинами такої тісної співпраці Білорусі та Росії, на нашу думку, були: по-перше, бажання Росії відновити свій вплив на територіях, які раніше входили до складу СРСР; по-друге, ситуація із запровадженням санкцій з боку західних країн, яка підштовхнула білорусів до пошуку стратегічної альтернативи у міждержавному співробітництві; по-третє, історична близькість російського та білоруського народів, що переросла у майже конфедеративний формат взаємовідносин.

Поглибленню напруженості у відносинах із ЄС і США сприяли чергові вибори президента Білорусі в 2001 та 2006 рр., а також референдум 2004 р. На виборах 2001 р. 75,65% виборців віддали голоси за чинного главу держави. Однак сама виборча кампанія супроводжувалась звільненнями з роботи або виключенням із закладів вищої освіти за участь у виборчому процесі на боці опозиційних кандидатів. Як наслідок, білоруська опозиція, ЄС та США заявили, що не визнають результатів виборів. Відповідно це невизнання негативно позначилось на зовнішніх зносинах Білорусі із країнами Заходу.

На референдумі 2004 р., щоб обійти конституційну норму про неможливість одній й тій самій людині обіймати пост глави держави більше двох термінів поспіль, було винесене питання «Чи дозволяєте Ви першому Президенту Республіки Білорусь О. Г. Лукашенку участь у ролі кандидата в Президенти Республіки Білорусь у виборах Президента і чи приймаєте частину першу ст. 81 Конституції Республіки Білорусь у такій редакції: «Президент обирається на п'ять років безпосередньо народом Республіки Білорусь на основі загального, вільного, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні?». Майже 88% виборців відповіли ствердно і обмеження щодо максимум двох термінів на посаді для О. Лукашенка було усунуте. Відповідно результати президентських виборів 2006 р., на яких О. Лукашенко знову був проголошений переможцем (82,6% голосів «за»), західні країни не визнали.

Щодо українського вектору, то відносини України та Білорусі тривалий час здійснювались на основі взаємовигідного партнерства під егідою СНД. Зміни почали відбуватись у 2005 р., коли між країнами намітилось певне охолодження взаємин, викликане заявами українського керівництва (зокрема президента В. Ющенка та міністра закордонних справ Б. Тарасюка) про необхідність роботи з просування демократії та свободи в країні з недемократичними режимами (се-

ред яких прозвучала й Білорусь) та про підтримку білоруської опозиції. Це було сприйняте у Мінську як втручання у внутрішні справи незалежної країни¹⁶¹.

Загалом можемо констатувати, що впродовж 1991–2005 рр., використовуючи елементи багатовекторної парадигми розвитку, Білорусь спромоглась стабілізувати соціально-економічне становище та створити передумови для подальшого розвитку як незалежної держави.

Сьогодні зовнішня політика Білорусі здійснюється на підставі закону «Про затвердження Основних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики Республіки Білорусь» від 14 листопада 2005 р.¹⁶², де задекларовані наступні сім принципів її здійснення:

1) дотримання загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права;

2) відповідність зовнішньополітичних цілей політико-дипломатичному, економічному, оборонному, науково-технічному, інтелектуальному потенціалу держави, забезпечення їх реалізації для зміцнення міжнародних позицій Республіки Білорусь і її міжнародного авторитету;

3) підвищення ефективності політичних, правових, зовнішньоекономічних та інших інструментів захисту державного суверенітету Республіки Білорусь і її національної економіки в умовах глобалізації;

4) розвиток на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права всебічного співробітництва з іноземними державами, міжнародними організаціями, взаємне врахування і дотримання інтересів усіх членів міжнародної спільноти;

5) добровільність входження і участі в міждержавних утвореннях;

6) прихильність політиці послідовної демілітаризації міжнародних відносин;

7) відсутність територіальних претензій до суміжних держав, невизнання територіальних домагань до Республіки Білорусь.

Успіхи білоруської економічної моделі значною мірою обумовлені вигодами тісної економічної інтеграції з Росією. Більшість промислових підприємств у Білорусі створювалися як частка єдиної технологічної системи Радянського Союзу і можуть функціонувати лише в

161 Богданович І.І. Багатовекторна парадигма розвитку Республіки Білорусь. *Задачі зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти*: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Бульвінського. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 241.

162 Закон Республіки Беларусь, 14 ноября 2005 г. № 60-З «Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Беларусь». URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10500060>

тісній кооперації з підприємствами Росії, які постачають їм необхідні комплектуючі. Крім того, достатньо висока рентабельність білоруських підприємств у 2000–2010-х рр. забезпечувалась тими преференціями, які Білорусь отримувала від Росії як її найближчий союзник: низькими (у порівнянні із світовими) цінами на природний газ, нафту та інші природні ресурси, дешевими кредитами і субсидіями.

За даними росіян, 16% ВВП Білорусі на початку 2010-х рр. формувалось за рахунок дотацій з боку Росії¹⁶³. У 2007 р. Білорусь продала «Газпрому» 50% акцій «Белтрансазу» за 2,5 млрд дол., а у 2011 р. – інші 50% також за 2,5 млрд дол., і таким чином «Газпром» став єдиним, повним власником білоруської газотранспортної системи. Відповідно, ціна на російський газ для Білорусі була знижена майже на 50%¹⁶⁴.

Станом на кінець 2021 р. білоруський зовнішній борг на 64–68% припадав на Російську Федерацію¹⁶⁵. Росія продовжує залишатися основним торговим партнером Білорусі: на частку Росії у 2021 р. припадало 41,1% експорту та 56,6% імпорту¹⁶⁶ (2017 р. – 43,9 та 57,2% відповідно¹⁶⁷).

Наприкінці 2000-х – у першій половині 2010-х рр. Білорусь почала все глибше занурювалась в інтеграційні проекти під керівництвом Москви. Так, у 2010 р. було створено Митний союз ЄврАзЕС у складі Росії, Білорусі, Казахстану, де з 1 січня 2010 р. функціонує єдина митна територія з єдиним митним тарифом і єдиною системою заходів митного регулювання, а з 6 липня 2010 р. діє Єдиний митний кодекс цих країн. З 1 січня 2012 р. на базі Митного союзу почав функціонувати Єдиний економічний простір (ЄЕП) Білорусі, Казахстану і Росії.

Угода про створення ЄАЕС на основі ЄврАзЕС була підписана 29 травня 2014 р. в Астані. Відповідно до цієї угоди такий союз у складі Росії, Білорусі, Казахстану почав функціонувати з 1 січня 2015 р., невдовзі до них приєдналися Вірменія та Киргизстан.

Особливі відносини з Росією мали для Білорусі й інший бік – численні енергетичні та торгові війни, використовуючи які, Москва намагалась схилити Мінськ до більшої слухняності та тіснішої інтеграції. Так, у 2004 р. Росія припинила поставки природного газу до

163 Астахова С. Белоруссия: актуальные аспекты экономического и политического развития. *Россия и новые государства Евразии*. 2014. № II (XXIII). С. 68.

164 Фомін С.С. *Зазнач. праця*. С. 233.

165 Білорусь «пірне» у кризу разом із Росією. 07.03.2022. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/03/07/82048361/>

166 Беларусь и сотрудничество с Россией в экономической сфере. МИД Беларуси. URL: <https://mfa.gov.by/bilateral/russia/regions/economy/>

167 Кузьмина Е. Российско-белорусская торговля: возможен ли прорыв? 07.08.2018. URL: <https://eurasia.expert/rossiysko-belorusskaya-torgovlya-vozmozhen-li-proryv/>

Білорусі («газова блокада»), надалі газові конфлікти відбувались у 2006–2007, 2010, 2017 рр. «Молочні війни» через введення Росією санкцій щодо білоруських молочних продуктів відбувались у 2009, 2011, 2017 рр., у 2014 р. розгорілась також «м'ясна війна».

З 2014 р. між Білоруссю, з одного боку, та ЄС і США, з іншого, намітилось певне потепління, яке тривало до 2020 р. Хоча вибори Президента Білорусі в 2015 р. не виявили нічого принципово нового, О. Лукашенко вкотре був оголошений переможцем, а реакція західного світу знову була негативною, у відносинах сторін намітилась певна розрядка.

Зняття в лютому 2016 р. Європейським Союзом ряду санкцій із Білорусі поклато початок новому етапу двосторонніх відносин. Відбулись зустрічі між рядом представників державних структур, спрямовані на покращення відносин. Саме в той час Президент О. Лукашенко в своїх виступах знову почав наголошувати на важливості та значенні багатовекторної політики для Білорусі, необхідності посилення співробітництва із Заходом на засадах взаємовигідного партнерства.

В сегменті зовнішньої політики активною була роль Мінська у спробах припинити війну в Україні. Прийнято пропозицію О. Лукашенка щодо проведення мирних переговорів у столиці Білорусі. Саме тут були підписані документи, відомі під умовними назвами «Мінськ-1» (5 вересня 2014 р.) та «Мінськ-2» (12 лютого 2015 р.), згідно яких припинялись активні бойові дії на сході України та стартував діалог з метою врегулювання кризи на Донбасі.

Причиною чергового погіршення відносин із Заходом стали вибори президента Білорусі у серпні 2020 р. Недопуск до виборів декількох кандидатів, маніпуляції із результатами на користь діючого глави держави та жорстко придушені акції протестів, які тривали аж до березня 2021 р. стали причиною невизнання підсумків голосування, запровадження нових санкцій та «заморозки» контактів між Заходом та Білоруссю. Зокрема у жовтні 2020 р. своїх послів із Білорусі відкликали Литва, Німеччина, Латвія, Естонія, Словаччина, Чехія, Болгарія, Румунія.

Додаткової гостроти взаємовідносинам Білорусі та Заходу додала ситуація, що сталась 23 травня 2021 р. із рейсом авіакомпанії Ryanair, який слідував маршрутом Афіни-Вільнюс і був примусово посаджений у Мінську під приводом ймовірного здійснення теракту на борту, після чого з рейсу було знято білоруського опозиційного діяча, блогера Р. Протасевича.

Наслідком таких дій стала бурхлива реакція як з боку ряду міжнародних організацій, серед яких ЄС та Міжнародна організація цивільної авіації ІКАО, так і з боку урядів США та більшості країн Західної

Європи. Проти Республіки Білорусь було запроваджено нові обмеження, головний зміст яких зводиться до заборони літакам білоруських авіакомпаній здійснювати польоти в Євросоюз та рекомендацій не використовувати повітряний простір Білорусі для власних цілей. Внаслідок обміну заявами та демаршами навіть склалась ситуація, коли Латвія та Білорусь де-факто припинили дипломатичні відносини між собою, оскільки усі дипломати обох країн взаємно були вислані з Риги та Мінська відповідно.

Таким чином, після періоду потепління у відносинах із країнами Заходу і спроб Мінська активізувати розбудову моделі багатовекторної політики, з 2020 р. намітилось чергове похолодання, причому за рівнем напруженості воно стало найбільш значним за час білоруської незалежності. У результаті зовнішньополітичний курс Білорусі знову звівся до концентрації на Російській Федерації, країнах СНД та ЄАЕС, а також КНР та країнах Близького Сходу. Санкційний тиск змусив Мінськ просити допомоги у Росії та посилив економічну залежність Білорусі від РФ.

Однак і на російському напрямку Білорусь очікували серйозні складнощі. У 2018 р. Москва активізувала тиск на Білорусь задля поглиблення інтеграції. Реалізований Москвою наприкінці 2018 р. «податковий маневр» у нафтовій галузі означав для Білорусії отримання російської нафти за світовими цінами (до цього Білорусь отримувала російську нафту за ціною близько 75% від світової), тобто втрату 10 млрд дол. упродовж 2019–2024 рр. Росія пообіцяла частково компенсувати білоруські втрати новими кредитами, або запропонувала Білорусі піти на ще більш тісну інтеграцію¹⁶⁸. В грудні 2019 р. у Білорусі навіть пройшла серія акцій за збереження незалежності Білорусі та проти поглибленої інтеграції з Росією¹⁶⁹, адже РФ та Білорусь перейшли до обговорення створення єдиних парламенту та уряду в рамках Союзної держави¹⁷⁰. Однак до практичної реалізації цих розмов справа не дійшла.

Невизнання результатів президентських виборів 2020 р. та припинення авіасполучення з Білоруссю, після інциденту з літаком авіа-

168 Россия и Белоруссия договорились о компенсации за налоговый маневр. 01.06.2021. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/news/2021/06/01/872227-putin-i-lukashenko-dogovorilis-o-minimizatsii-poter-npz-belorussii-ot-nalogovogo-manevra>; О компенсации за налоговый маневр можно забыть? 30.11.2021. URL: <https://belmarket.by/news/news-48345.html>

169 В Минске продолжаются протесты против интеграции Беларуси и Российской Федерации. 29.12.2019. URL: https://zn.ua/WORLD/v-minske-prodolzhayutsya-protesty-protiv-integracii-belarusi-i-rossiyskoy-federacii-340814_.html

170 Россия и Беларусь обсуждают создание единых парламента и правительства – посол. 01.12.2019. URL: https://zn.ua/WORLD/rossiya-i-belarus-obsuzhdayut-sozdanie-edinyh-parlamenta-i-pravitelstva-posol-337960_.html

компанії Ryanair, суттєво погіршили білорусько-українські відносини. Хоча після початку російської агресії проти України у 2014 р. Білорусь неодноразово надавала Києву допомогу та підтримку. Прикладом цього є як інтенсивні поставки паливо-мастильних матеріалів та устаткування, яке йшло на потреби української армії, так і політичне сприяння у вигляді невизнання зміни статусу Криму, а також надання необхідних умов для проведення мирних переговорів щодо врегулювання конфлікту. Після різкої зміни тональності у міждержавних контактах, підстав розраховувати на подібну підтримку Україна вже не мала, більше того, це посилює військову загрозу для України з північного напрямку.

Підсумовуючи усе зазначене, можемо констатувати, що попри декларування багатовекторності в минулому та бажання реалізувати дану модель у відносинах з іншими країнами, зовнішньополітичний курс Республіки Білорусь буде тяжіти до Росії. При цьому, скоріш за все, будуть мати місце спроби дещо компенсувати геополітичний вплив Москви активізацією партнерських контактів із Пекіном. Щодо західного вектору, то об'єктивних передумов сподіватись на зміну курсу з боку О. Лукашенка немає.

З історичної точки зору російсько-радянський вектор розвитку сучасної Білорусі видається цілком логічним, адже більшу частину свого існування білоруський народ, як цілісність, не усвідомлював себе окремими суб'єктом власного життя, не воював за власну державність, не відділяв себе від російського дискурсу, а перша білоруська державність, яку знають нинішні білоруси – БРСР – була утворена під егідою Москви. Тому схильність до інтеграції з Росією залишається ключовим трендом білоруського зовнішньополітичного позиціонування.